

לחודש

בעלמא הואיל ואיתעביד צה חדא מנזה כו', וחשובה טפי ישנה מפני שנשתמשה למנזה מיריעה חדשה ע"ש. הנה הבין בפשיטות דגם בחדא מנזה אמרינן כן. אמנם צמה שהביא בשם החת"ס ז"ל, יש להעיר דהמעין בשו"ת חת"ס חיו"ד (סימן רסד) יראה דשם לא כתב הטעם גבי יריעה שנפל צה דרנא, משום הואיל ואיתעביד צה כו', אלא כתב קתם כיון דכבר נשתמש צה למשכן, אז לא צנקל גומין אותה אלא מתקנין צה ככל האפשרי ע"ש. ובעיקר דברי החת"ס דזיריעה מיירי שכבר נשתמשו צה, הערנו צה לעיל (עה א) דדבריו צ"ב.

רש"י ד"ה בפ"ה דליקא דלילי שבת, קודם אכילה. שחרית, קודם סעודה. צ"ח או"ח (רס"י שלד), עמד על שינוי הלשון ברש"י דלילי שבת כתב קודם אכילה, ובשחרית קודם סעודה. וכתב דלילי שבת כיון דסעודת ערבית זמנה כל הלילה, כל שהוא קודם אכילה אפילו בסוף הלילה יכול להציל. משא"כ בשחרית דוקא קודם זמן סעודה, אבל אחר שעה ששית עבר זמנה ואינו מציל אעפ"י שעדיין לא אכל הסעודה ע"ש. ובפמ"ג שם (משנ"ז סק"א) פקפק על דינו של הצ"ח, וכתב לפרש מש"כ רש"י שחרית קודם סעודה, משום שהיה דרכן לאכול בשחרית פת שחרית, ועיקר הסעודה אכלו בצהריים, לכן פירש שחרית קודם סעודה אעפ"י שכבר אכל כל שהוא קודם ע"ש. וראיתי בשו"ת אפרקסתא דעניא (סימן לו אות ג'), שנשאל צה על שינוי הלשון ברש"י, ועיין שם מה שהשיב צה, ולא זכר מדברי הצ"ח והפמ"ג.

דף ק"ח ע"א

קערות שאכל בהן כו' מדיחן לאכול בהן במנחה כו'. עיין צרא"ש שהביא ראיה מכאן, דקביעת זמן סעודה שלשית היא משתגיע זמן המנחה ולא קודם ע"ש. וכן הביא ראיה זו ר"ת בצפר הישר חלק החידושים (סימן רחצ) ובחלק השו"ת (סימן מה אות ו') ע"ש. ועיין במושב זקנים עה"ת פ' בשלח (טו, ה), ומשם בחוס' השלם עה"ת פ' בשלח (ע' וראיתי בשו"ת חתן סופר (סימן סח), שהעיר צענין גרות חנוכה שא"צ להחליף הפתילות מטעם הואיל ואיתעביד צה חדא מנזה כו'. והביא מה ששמע בשם זקנו החת"ס ז"ל, צמ"ש לעיל (עה א) שכן יריעה שנפל צה דרנא קורעין צה וסופרין אותה, אע"ג דלפני מלך צו"ד אין עושין כן צמ"ש שם לענין קושר ומחיר, ומירך דגבי יריעות שכבר נשתמשו בהם לגבוה איכא מעלה יתירא ליקח הישנה כעין מה דאמרינן

ואפשר שלא אמרו כן אלא במנזה חדשה, דאמרינן הואיל ואיתעביד צה חדא מנזה נעביד צה מנזה אחרת. משא"כ באותה מנזה עצמה שעשה בחפץ זה, לא מצינו שיאמרו שיעשה עוד הפעם המנזה בחפץ זה, דאין חשיבות יותר בפעם השניה מהראשונה. ואפשר שזה חלוי צמה שיש להסתפק בטעם הדבר של הואיל ואיתעביד צה כו', אם הוא משום חשיבות מנזה הראשונה, לעשות בחפץ זה עוד מנזה, או שהוא משום הידור המנזה השניה, דיותר הידור לעשות מנזה בחפץ שכבר עשו צה אחת מנזה ודוק. **אמנם** ראיתי בחידושי הריטב"א הנד"מ עמ"ס שבת כאן, שכתב הוא הדין לכבר שכבר צנעו עליו בסעודה אחת שמנזה לצנוע עליו בסעודה שניה אם הוא עדיין שלם, וכן כל כיוצא בזה ע"ש. וע"ע צמג"א (סימן תקכו סקט"ו) ובטו"ז שם (סקי"ד) בשם יש"ש. ומבואר דאף באותה מנזה אמרינן דיש עדיפות לקיים המנזה דכבר שכבר קיימו צה המנזה פעם אחת. וראיתי להטו"ז צא"ח (סימן שנג סק"ג), צמ"ש צמ"י י"ט של גליות ושכח לערב בעיו"ט, יערב צמ"י הימים על חנאי. וכתב הטור דביום השני יערב על אותו הפת שערב עליו אחמול, והצ"י כתב שהוא לאו דוקא. וכתב הטו"ז בטעם הטור, דמנזה מן המונח שיערב על אותו פת דהואיל ועביד צה כבר מנזה ליעבד צה מנזה אחרתא, וק"ו כאן דתרווייהו חדא מנזה דעירוב נינהו ע"ש. ונראה מדבריו דלדבריה צמ"י חדא יש יותר סברא לומר הואיל ואיתעביד צה כו'. אמנם צא"ר ובתו"ש שם חממו על הטו"ז, דהרי התם ליכא רק מנזה חדא דממ"נ יום אחד חול הוא. ובפמ"ג ביאר דברי הטו"ז, כיון דלריך שיאמר כן צב' הימים ומנזה מד"ס עביד, ראוי לגמור המנזה בפת אחד ע"ש. ולפי"ז אין ראיה כ"כ מדברי הטו"ז.

וראיתי בשו"ת חתן סופר (סימן סח), שהעיר צענין גרות חנוכה שא"צ להחליף הפתילות מטעם הואיל ואיתעביד צה חדא מנזה כו'. והביא מה ששמע בשם זקנו החת"ס ז"ל, צמ"ש לעיל (עה א) שכן יריעה שנפל צה דרנא קורעין צה וסופרין אותה, אע"ג דלפני מלך צו"ד אין עושין כן צמ"ש שם לענין קושר ומחיר, ומירך דגבי יריעות שכבר נשתמשו בהם לגבוה איכא מעלה יתירא ליקח הישנה כעין מה דאמרינן

רסג), מה שמוצא שם בשם ר"ת שהוכיח מהגמ' כאן. וזכור שיש שם ט"ס ע"ש.

כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול בו' מחבלו של משיח.
בסנהדרין (נח ז) מה יעשה אדם וינצל מחבולו של משיח יעסוק בתורה ובגמ"ח. ובמהרש"א שם כתב, דהו"מ למימר דיקיים ג' סעודות בשבת כדאמר הכא.

כל המקיים שלש סעודות בשבת נצול משלש פורעניות מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג. מה דנקיט להו בסדר הזה, יובן עפ"י מש"כ ה"ח צא"ח (סימן רנ"א), דסעודת ליל שבת מנלת מחבולו של משיח, ומדינה של גיהנם ניזול בזכות סעודת שחרית, וממלחמת גוג ומגוג בזכות סעודה שלישית ע"ש מש"כ לבאר בזה.

ועיין להרחיד"א במורה באמצע (סימן קמו), דסעודה ראשונה היא כנגד יחזק ומנלת מחבול משיח, וסעודה שניה היא כנגד אצרהס ומנלת מדינה של גיהנם, וסעודה שלישית כנגד יעקב ומנלת ממלחמת גוג ומגוג ע"ש. ונראה שמקור דבריו הוא מהרמ"ע בספר כנפי יונה ח"ב (סימן ג') שכתב כן ע"ש, והוצא בספר קהלת יעקב (ע' סעודת שבת). אמנם המהר"ל ז"ל בספר באר הגולה (באר השני ע' לד) כתב, דסעודה הלילה מנלת מדינה של גיהנם, וסעודת שחרית ממלחמת גוג ומגוג, וסעודת מנחה מחבול המשיח ע"ש.

מחבלו של משיח. פירש"י כדאמרין בכתובות דור שכן דוד בא בו קטיגוריא צת"ח כו'. הנה בסנהדרין (נז א) קחשיב הרבה דברים שיהיו בדור שכן דוד בא, וכולהו בכלל חבלי משיח נינהו ע"ש. ועיין רש"י סנהדרין (נח ז) ד"ה חבולו של משיח. והא דנקט רש"י הכא הא דקטיגוריא צת"ח דוקא, נראה משום דליף לה מדכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וגו', ושם מרומז רק ענין זה, וכמ"ש בסוף עדיות אין אליהו בא אלא להשוות את המחלוקת כו', לעשות שלום בעולם, שנאמר הנני [נ"ל הנה אנכי]

שולח לכם את אליהו הנביא וגו' ע"ש. וע"ע בספר ויחל משה (מאמר ג"ש סימן נ') שכתב, מלשון הגמרא שבת (דף ק"ח) מבואר דאליהו בא להציל מחבולו של משיח ע"ש. וכוונתו נראה למה שציארנו. אמנם לפי"מ שציאר המהרש"א, דמייתי מקרא לפני בא יום וגו' דהוא יום שמשיח בא, וה"ק שיהיה נזול מחבולו של משיח ויזכה ליום בואו ע"ש. לפי"ז י"ל דכל עניני חבלי משיח בכלל, ונ"ב למה נקט רש"י הך דקטיגוריא צת"ח דוקא. וע"ע בהוספות מהר"א לספר סור מרע ועשה טוב (סוף אות פא), מה שכתב בדברי רש"י כאן.

א"ר יוחנן בו' כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים. כעין זה אמר ר' יוחנן בדרכות (נא א), כל המצרך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים.

כל המענג את השבת בו'. בספר קדושת לוי (פ' בשלח בפסוק אכלוה היום) כתב, זהו הרמז בגמ' כל המענג את השבת, כלומר שיעקר התענוג הוא מה שיש לו מן השבת מן עצם היום הזה, לא מן מאכל ומשתה של שבת, רק מן השבת עצמו יש לו תענוג ע"ש.

ובעין זה כתב בספר תולדות יעקב יוסף (פ' צהר אות יג), שיעקר התענוג בשבת הוא תענוג רוחני ע"ש. והנה הם דברו בקדשם לפי גודל מדריגתם, שלא להרגישו כלל בתענוג הגשמי של אכילה ושתייה. ואפשר עוד בכוונתם, דאח"כ דצריך להרגיש גם תענוג גשמי של אכילה ושתייה, כפשטות ההלכה וכמש"כ הרמב"ם (פ"ל מהל' שבת), איזהו עונג זה שאמרו חכמים שצריך לתקן תבשיל שמן ביזת ומשקה מבושש לשבת כו' ע"ש, אלא שעכ"ז עיקר התענוג הוא תענוג הרוחני שמקיים בזה מצות השי"ת. ובספר לנמנח לדוד להגר"ד פארוז ז"ל צמח' שבת כאן כתב, המענג בשבת לא קאמר, אלא המענג את השבת, כלומר שאין כוונתו באכילתו לענג את עצמו אלא לענג את השבת ע"ש.

ובספר דברי תורה (ח"ו אות סג) כתב, בעונג שבת אם כוונתו לשם שמים בלבד ומחמת העול לא יהנה ולא יהיה לו עונג, א"כ לא קיים מצות ה', אלא ודאי שצריך להרגיש העונג, ועכ"ז יהיה כוונתו לשם שמים ע"ש. וע"ע בספרו

[3234567]

הוצא פסוק זה. ולדברינו אחי שפיר, דעיקר סמיכת הדרש הוא על פסוק זה שנתן לו צמדה רק מה שהוא רואה. וע"ע צרש"י פ' ויחי (מט, כו) שכתב מפורש כן בפסוק עד תאות גבעות עולם, הצרכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי צרכה פרוצה צלי מלרים מגעת עד ארבע קצות העולם שנאמר ופרצת וגו', ולאצרהס אמר לו שא נא עיניך וראה וגו' כי את כל הארץ אשר אתה רואה וגו', ולא הראהו אלא ארץ ישראל בלבד ע"ש. וע"ע צר"ר (פי"א, ז).

במה מענגו רב יהודה כו' משמיה דרב אמר בתבשיל של תרדין

ודגים גדולים כו', רחב"א אמר רב אפילו דבר מועט כו'. הנה לפנינו שמי מימרות צס רב, דרב יהודה אמר משמיה דרב שיש לכבד השבת צמאכלים חשובים, ורחב"א משמיה דרב אמר אפילו דבר מועט ולכבוד שבת עשאו הרי זה עונג. [ונפסיקתא רבתי (פכ"ג) איתא, עד היכן הוא כבוד של שבת, רב אמר צשרא כו' ע"ש]. ועיין בטור או"ח (סימן רמז) שכתב, דמ"ש אפילו דבר מועט ועשאו לכבוד שבת כו', מיירי צמי שהשעה דחוקה לו ע"ש. ולפי"ז מצוה דהני חרי מימרות לא פליגי אהדדי, אלא דכאן מיירי צמי שאפשר לו, וכאן מיירי צמי שהשעה דחוקה לו. ויש להוסיף עוד, דהנה רב עני והעשיר הוה, כמ"ש בצרכות (נו צ) לא איעתרי עד דחזאי ראשי לפחות ע"ש, מצוה שמוקדם היה עני. ואז צשעת דוחקו אמר הדין דאפילו דבר מועט כו', והיינו לאנשים דכוותיה שהשעה דחוקה להם. ואח"כ כשנחשער הוסיף לומר שמי שיש ציכולתו צריך לכבד השבת צמאכלים חשובים. ועיין צספר עשר מילין דחסידותא להרב מראדזין ז"ל (דף סה ע"א), שעמד צהני מימרות דרב, ולא חירץ כדברינו, אעפ"י שהוא צענמו שם (דף סח ע"ב) כתב דרב עני והעשיר הוה ע"ש. ודגה צב"צ (קסא צ) איתא, רב ציר כוורא, ר' חנינא ציר חרותא, פירש הרשב"ס צורת הדג היה עושה צטרות צמקוס חתימתו ושמה על שם מעשיהם זה נהג לאכול דגים וזה נהג צתמרים ע"ש. וצמהרש"ל שם כתב, ולי נראה זה דקדק ומהר צדגים גדולים לכבוד שבת כדאיתא צפרק כל כתבי, וזה צתמרים טובים ע"ש. והנה

חמשה מאמרות (פ' צהר אות א') ע"ש. וצספר פלא יועץ (ערך עונג) כתב, צמנוות כאלו שיש צהן עונג והנחת הגוף, צריך חזק רב לעשותם לשם שמים צאמת לא מן השפה ולחוך ע"ש.

תוס' ד"ה דמלוינן כו' דאין מחלקין תמחוי צלילה אלא ציום צזמן הסעודה. צספר טל תורה להגר"מ אריק ז"ל כאן כתב, צטעס דאין מחלקין תמחוי צלילה, אולי משום דאין נותנין צדקה צלילה כדאמרינן צירושלמי סוף פאה משום לא תשיג גבול עולם ע"ש. ויש להעיר שלא הזכיר מש"כ החוס' צב"צ (ט' א) צטעס שאין מחלקין תמחוי צלילה, לפי שאין יכולין להצחין למי נתנו ולמי לא נתנו. וכ"כ צחוס' הרא"ש כאן. וע"ע צשו"ת מהרש"ס ח"צ (צהקדמה דף ט' ע"א) שכתב, ודע כי שלימות הצדקה הוא ציום כמ"ש החוס' צב"צ דף ח' שאין מחלקין תמחוי צלילה, וצירושלמי פ"ג דשקלים ה"ד דעובר על לא תסיג גבול רעך ע"ש.

ודעת הרמב"ם (פ"ט מהל' מתנות עניים ה"ב), שהתמחוי מחלקין צערב ע"ש. ואין ללמוד מד' הרמב"ם לענין נתינת צדקה צלילה שמוחה, דיתכן צערב הכוונה לפנות ערב. וצעיקר הענין שאין ליתן צדקה צלילה, כתצנו צזה צמקו"א.

דף ק"ח ע"ב

לא כאברהם שכתוב בו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה. פירש"י ארץ זו ולא יותר. אלא כיעקב שכתוב צו ופרצת ימה וקדמה ולפונה ונגצה. ראיתי צשפת אמת שהקשה, דהרי גם צאצרהס כתיב צפ' לך (יג, יד) שא עיניך וראה וגו' נפונה ונגצה וקדמה וימה, ומשמע דגם לדידיה ניתנה הארץ לארבע רוחות העולם ע"ש. ולענ"ד לק"מ, דשם כתיב כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה וגו', הרי שנתן לו את הארץ צמדה מה שהוא רואה, ועיין צוה"ק פ' ואלא (קנה ע"ב), ואילו גבי יעקב כתיב ופרצת ימה וקדמה וגו' צלי מדה כלל.

ואפשר שזהו כוונת רש"י צישעיה (נת, יד) שהציא דרשת חז"ל כאן, וכתב לא כאצרהס שנאמר הארץ אשר אתה רואה ע"ש. וצגמ' לא

שלהם קטן ולעולם אינן גדלין יותר, אותם עולים על שולחן מלכים ויש בהם משום ביטול עכו"ם, וחדע שהרי צפ' כל כחצי גורם האלפסי צמה מענגה צדגים קטנים, אלמא דמיירי צמיני דגים חסובים שעולים על שולחן מלכים ואית צהו עונג שבת, ועל מיני דגים קטנים הללו אמרו בצרכות (נו ב) די"א אף דגים קטנים מרפאין את החולה, ולא עוד אלא שדגים קטנים מפרין ומצרין כל גופו של אדם, אבל דגים שהגידול שלהם גדול אותן דגים בקטנותן אינן חסובין כלל ואינן עולין על שולחן מלכים ע"ש. והוצא דצריז צש"ך וצאחרונים שם.

וי"ש להעיר בצדרי הצ"ח, צמה שכתב לחדש דאיכא שני מיני דגים קטנים, ומ"ש שדגים קטנים מפרין ומצרין כו' היינו צמין דגים קטנים שאין גדלין יותר. עיין מש"כ בצפרי עמ"ס צרכות (מ' א צד"ה שדגים קטנים) שזכינו לכוון לדצריז צה ע"ש בצרכות. אלא שמה שדייק הצ"ח כן מדצריז הרי"ף כאן שכתב דגים קטנים לענין עונג שבת, לכאורה אינו מוכרח, וקרוצ הדבר לומר שט"ס הוא צרי"ף וצ"ל דגים גדולים. ושם צמס' צרכות כתבנו ללמוד כן מדצריז הגמ' ורש"י שם (מד ב) שמצואר כן ע"ש.

וראיתי בצפרי תורת חיים על שו"ע או"ח (סימן רמז סק"א), שכתב שיש לאכול דגים צליל שבת משום שהם מפרין ומצרין כל גופו של אדם, והגם דזה גם צדגים קטנים נאמר, וצצצת אמרו לענג את השבת צדגים גדולים, י"ל הא דדגים קטנים מפרין כו' היינו אס גדלו כל צרכן לכה"פ כדי רביעית משיעור גדול, אבל אס לא גדלו שיעור הנ"ל אז כל קטן מקטין כמ"ש בצרכות (מד ב). ולכן שיהא צטות שיהיה משיב את הנפש וגם לכבוד ועונג שבת יקנה גדולים דהיינו שגדלו כל צרכם ע"ש.

והצ"ח מה שהצין מ"ש דגים קטנים מפרין כו', דהוא הדין גדולים. צ"ע דמהגמ' בצרכות שם שאמרו דדגים קטנים הוי רפואה, מוכח דוקא דגים קטנים. גם מש"כ דדגים קטנים שמפרין כו' היינו אס גדלו כדי רביעית, צ"ע דא"כ מאי טעמא נקטו סתם דגים קטנים, והרי אס לא גדלו רביעית לא לצד שאינו מועיל אלא שמזיק כמ"ש כל קטן מקטין. והנכון כמו שכתבנו, דדגים קטנים שמפרין כו' היינו מין דגים קטנים שאין דרכן

לפי' הרשצ"ס משמע שרצ היה נוהג לאכול דגים חמיד, ויש להעיר מהמצואר צחולין (פד א) שרצ לא היה רגיל לאכול דגים ע"ש. אמנם לפימש"כ צספר עשר מילין דחסידותא (דף סח ע"ב) דמ"ש רצ צחולין שם צריכים אנו לחוש לדצרי זקן, היינו קודם שמלך ולא היה עשיר ע"ש, אחי שפיר.

בתבשיל ש"ל תרדין. פירש"י חסוב הוא. ובהגהות הצ"ח הביא מ"ש צעירוצין (כט א) צצציל של תרדין יפה ללב וטוב לעינים וכל שכן לצני מעיים, אמר אציי והוא דיתבי אציי חפי ועציד תוך תוך, היינו שנתצצל יפה. וצ"ע בצרכות (מד ב) ששה דצרים מרפאין את החולה מחליו ורפואתן רפואה, ואלו הן כרוצ ותרדין כו' ע"ש. ועיין תשובות הגאונים (הרצני, סימן שלד). וצנדרים (מט ב) שע"י אכילת תרדין נעשו הפנים להוצין ע"ש. וצניי יששכר (מאמרי השבתות מאמר י' אות ט') כתב צטעם אכילת תרדין צצצת, עפ"י מש"כ חכמי האמת מי שאינו מענג השבת מהפך ליה עונג לנגע, והמענג את השבת מתרפא מן הנגע ומתהפך ליה נגע לענג, וצצצת (קלד א) איתא לחספניתא לימשי טובא צמיא דסילקא פירש"י מרק תרדין. הרי שצצציל של תרדין הוא רפואה לנגע, לזכר זה יאכל צצציל של תרדין שהוא רפואה לנגע ע"ש. ושמעתי מח"א שהעיר על הצניי יששכר, דצגמ' שם אינו מצואר רק שרחיצה צמי תרדין הוא רפואה לנגע, ולא מיירי שם מאכילת תרדין. אמנם דצרי הצניי יששכר נכונים דמצינו צכחוצות (עז ב) מפני מה אין מצורעין צצצל מפני שאוכלין תרדין כו'. הרי שאכילת תרדין הוא רפואה לנגעים.

ודגים גדולים. צרי"ף הגירסא צדגים קטנים. ובהגהות הצ"ח כתב, צגמרא וצאשר"י גרסינן ודגים גדולים ע"ש. וכן הביא צדק"ס מרי"ף כח"י, דגים גדולים. ועיין צרש"י להלן (קכט ב) ד"ה כיון דדשו. אמנם גם בצאגודה פרק כ"כ (סימן קמ) כתב דגים קטנים ע"ש. וצצצתי להצ"ח ציו"ד (סימן קיג צד"ה ולא אסרו אלא צצצול) שכתב, צמ"ש צע"ז (לח א) דדגים קטנים אין צהם משום צישול עכו"ם, כתב הצ"ח דמין דגים קטנים שגידול

לגדל עוד. וע"ע בתועפות ראש על היראים (סימן תיב סק"ז).

וראשי שומין. מה שנקטו "ראשי" שומין, נראה דכן היה נקרא השם בכללותו ראש שום, ובראש השם יש הרבה זלעות. עיין גיטין (ס"ט א) ליחי תומא יחידאה, פירש"י ראש שום שלא היה בו אלא זלע אחד. [ואפשר שזהו שום בעל זרי במשנה מעשרות (פ"ה מ"ח), ובירושלמי שם אמרו שאין לו אלא חור אחד ע"ש]. וכתענית (כה א) ברא דתומא, פירש"י בן השום זלע של שום. ובשיטה לזעל הצורות תענית שם כ', ברא דתומא, על השום. נראה דהוא ט"ס וז"ל זלע השום. ועיין רש"י פסחים (לד א) ד"ה ומאי. **ועיין להלן** (קלט ז) ברא דתומא, פירש"י זלע של שום. ובר"ן שם כתב גרגיר של שום.

אמנם צפי' ר"ח שם כתב, ברא דתומא פי' ראש שום. ובדאי כוונתו ג"כ לזלע אחד של שום, כדמוכח מההיא דתענית הג"ל, דאין דרך ליקח שום שלם צפיו. עכ"פ למדנו מדבריו דכל זלע וזלע נקרא "ראש". ולפי"ז "ראשי שומין" היינו זלעות של שומין. וע"ע מה שכתבתי להלן (קמ א) בד"ה בשופתא דתומא.

ובאגודה פרק כל כתבי (סימן קמ) כתב פירוש חדש, ראשי שומין פירוש שיתחיל לאכול השום מראשו, דבחול אין להתחיל לאכול מראשו כדאמרינן בבבלי (כה ז) דמחזי כרעבתן ע"ש. והביאו במג"א (סימן קע סקי"ד) ועיין לסימן רעד ס"ב, דמותר לזנוע בשבת פרוסה גדולה, אף שזחול כה"ג מחזי כרעבתן, מ"מ משום חיוב סעודה שבת מותר ע"ש.

ובבב"ה ג' מס' שבת (פט"ו) גרס בגמ' כאן וראשי לפחות ושומים ע"ש. ועיין בחולין (נ"ט

ז) אמר רב הונא כבשר בראשי לפחות, פירש"י בראשי לפחות ירק של לפת, ולי נראה שראש הלפת מתוק מזנבו כו'. נמצא לפי' א' ברש"י ראשי לפחות היינו העלין הגדלין כלפי מטה, ולפי' השני היינו האמהות עצמן ולא הזנב. ובתוס' שם כתבו, בראשי לפחות פי' בקונטרס ירק של לפת, ואין משמע כן בסנהדרין (י"ט ז) דקאמר שנעשה בשרו בראשי לפחות, משמע שהן השרשין שבקרקע, וכן בשבת אמרינן מכבדו בראשי שומין ודגים גדולים ע"ש. וכוונתם בדודאי לכבוד שבת

לוקח השומין עצמן ולא העלין, דראש השום הוא משוכח בטעמו, והעלין היינו הירק גרוע ממנו כמש"כ הפרישה באו"ח (סימן קע סק"ח) ע"ש. וע"ע ברש"י ברכות (נו ז) ד"ה חרי קולפי כו'. והנה בפסחים (נו ז) איתא, הכא בראשי לפחות עסקינן ומכניסו לקיום ע"י דבר אחר, פירש"י ראשי לפחות, עלי הלפת מכניסין אותן לקיום ע"י האמהות ע"ש. והוא כפי' א' ברש"י חולין שם בראשי לפחות היינו העלים. וז"ע לפי"מ שהכריחו התוס' שם דאי אפשר לפרש כן, אלא ראשי לפחות היינו האמהות שבקרקע. ולא מצינו בשום מקום שיקראו לעלין בשם ראש, ועיין לעיל (עו א) עלי שום ועלי זבלים כו' ומה שכתבתי שם. ולא מצינו כעת מי שהעיר בהך דפסחים וז"ע. ועיין צפי' ר"ח שם שפירש באופן אחר.

אפילו דבר מועט ולכבוד שבת עשאו
הרי זה עונג מאי היא א"ר

פפא כסא דהרסנא. כה"ג איתא בב"ב (ס' ז) עושה אדם כל זרכי סעודה ומשייר דבר מועט, מאי היא אמר רב פפא כסא דהרסנא. ובמהרש"א שם כתב, וכן בענין הסעודה אמר דמשייר דבר מועט דהיינו כסא דהרסנא, אין זה דבר מועט דרב פפא גופיה משמע צפרק הדר (עירובין סה א) דמתשיב ליה דיש לו ריח טוב, אלא דגבי זכר לחורבן מחשיב ליה דבר מועט ע"ש.

וראיתי להגר"י ענגיל ז"ל בגליוני הש"ס כאן, שהקשה על המהרש"א, מה שהביא

מהגמ' בעירובין דרב פפא גופיה מחשיב ליה, שם איתא דרב פפא לא מזלי בביתא דאית ביה הרסנא, ואין ראיה משם רק דיש לו ריח חזק, אבל לא שהייתו דבר חשוב וריח משוכח. ותו קשה דאישתמיטתיה למהרש"א, דגם כאן בגמ' חשיב ליה רב פפא דבר מועט. אולם לפי גירסת השאלות (פ' בראשית שאלתא א') אין ראיה מכאן דחשיב ליה דבר מועט, דרב פפא מילתא דנפשיה קאמר דלריך לענג השבת בכסא דהרסנא, ולא קאי אדרב דאמר אפילו דבר מועט כו' עכ"ד הגליוני הש"ס.

ויש להעיר בדבריו, ממה שמצינו עוד כעין זה בפסחים (קיז א), תנא דבי אליהו אע"פ שאמר ר"ע עשה שבתך חול ואל תצטרך לצריות אבל עושה הוא דבר מועט בתוך ביתו, מאי נינהו

מהל' תענית הי"ג) וכ"ה בשו"ע או"ח (סימן תקס ס"ז), דמחמר מעט מהסעודה, ומניח מקום פנוי בלא קערה מן הקערות הראויות למח שם. וכדאכצרה לה הטו"ז שם (סק"ג), דמחמר איזה תנשיל בסעודה, אלא דבזה לצד לא יהיה ניכר החסרון, ע"כ יניח מקום פנוי בלא קערה כו', שזוה ירגישו שהיה ראוי עוד תנשיל אלא שנחמר ע"ש. וזה שכתב הרשב"ם "קערה" של מאכל כו', היינו דלא סגי שיחמר המאכל לצד, אלא צריך לשייר גם מקום פנוי להקערה. אלא דלפי"ז יש לעיין במש"כ הטו"ז שם בדעת הטור דלא נקט מקום פנוי אלא כסא דהרסנא, דס"ל כיון דמחמר כסא דהרסנא שהוא דבר הרגיל צימיהם לבוא לכל סעודה ממילא ירגישו בזה, וכמש"כ בשער הציון להמ"צ שם (סקט"ו) ע"ש. ולפי"מ שביארנו בדעת הרשב"ם מחנא דגם במחמר כסא דהרסנא צריך לשייר מקום פנוי, ול"ע.

שנאמר אשרי אנוש יעשה זאת וגו' מחלל או תקרי מחלל או מחולל לו. כתב המהרש"א, דרשו כך דהו"ל למיכתב מחלליה בלשון נקבה, גם שמצינו שבת לשון זכר, מ"מ האי ליטנא כתיב ביה מחלליה מות יומת בלשון נקבה ע"ש. ונראה שרמז לדברי החוס' בכתובות (ה' א') ד"ה שמא ישחוט בן עוף, יש גורסים בן עוף, אע"ג דשבת לשון נקבה היא דכתיב מחלליה מות יומת, ה"נ הו"ל לשון זכר כל העושה בן מלאכה, שומר שבת מחללו ע"ש. וזה"ל המהרש"א, דאח"כ דמצינו לשבת בפסוקים לפעמים בלשון זכר ולפעמים בלשון נקבה, מ"מ כאן הו"ל למיכתב בלשון נקבה כדמצינו מחלליה מות יומת, ומשום"ה דרשו אל תקרי מחללו אלא מחול לו.

וראיתי להשל"ה תמושזע"פ (סוף אות א') ד"ה אל תקרי, שכתב קבלתי כל מקום שאמרו אל תקרי, הוא משום שיש איזה קושיא המורית שלא לקרי כך אלא כך כו', וכן אל תקרי מחללו אלא מחל לו, משום דקשה ליה דאלו קאי על השבת הו"ל מחללה בלשון נקיבה, כי כן מצינו ענין חילול שבת מוזכר בלשון נקיבה כמ"ש מחלליה מות יומת ע"ש. וצדבריו שלא הזכיר כלל שמצינו גם לשון זכר גבי שבת, יש להעיר קצת מדברי החוס' בכתובות הנ"ל. אמנם אפשר

אמר רב פפא כסא דהרסנא. הרי דגם שם מבואר דרב פפא מחשיב ליה לדבר מועט. וע"ע בסוכה (מד ב) אמר רב כהנא כו' ואפילו כסא דהרסנא לא אשכחי, פירש"י סעודה מועטת כו' ע"ש. ויש להעיר עוד ממ"ש צ"צ (קמד א') רב פפי אמר אפילו ענינא דהרסנא. וצרי"ף ור"א שם הגירסא רב פפא, וכ"ה בדק"ס שם ע"ש. וגם שם כוונת רב פפא לומר דאפילו לא נשאר צבית שום דבר חשוב, אלא ענינא דהרסנא סגי. ומבואר ג"כ דרב פפא לא מחשיב ליה לכסא דהרסנא.

כסא דהרסנא. פירש"י דגיס קטנים מטוגנים בשמן קרביהן ובקמח. וכן פירש"י בכל המקומות צ"ס שזכר בהן כסא דהרסנא. וכן מבואר בגמ' ע"ז (לח א') וכן לעיל (לו ב) דכסא דהרסנא נעשה עם קמח ע"ש. וצערור (ע' הרסנא) כתב, מציאין דגיס קטנים מלוחים וקמח וחומץ ומבשלין אותן. ועיין בהעמק שאלה (שאלתא א' אות יב) מש"כ לבאר דר' רש"י שכתב "מטוגנים", וצד' הערוך שכתב "מבושלים" ע"ש. והנה צרש"י לעיל (לו ב) כתב, כסא דהרסנא דגיס "המבושלים" בשמן בקמח ע"ש. נראה דגם שם כוונת רש"י לטיגון, כיון דלשיטתו אין בו כי אם שמן וקמח הו"ל טיגון. וע"ע בפירוש רבינו פרחיה לעיל (יח ב) מש"כ בפירוש כסא דהרסנא ע"ש. וביומא (פד א') איתא דהאכל מכסא דהרסנא שעבר עליו הלילה, קשה לחולי לפדינא ע"ש.

ובביאור השם "כסא דהרסנא", נראה ד"כסא" אין הכוונה לכוס, היינו כלי שמונח בו הרסנא, [ועיין צ"צ (קמד א') ענינא דהרסנא, פי' רשב"ם כלי מלא דגיס מטוגנים בשמן ע"ש]. אלא "כסא" פירושו מאכל, כמו הכוסס את החטה (ברכות לו א'), ור"ל כסא דהרסנא, מין מאכל של הרסנא. וזה מוכרח מכמה מקומות בגמ' שמוזכר שם כסא דהרסנא. ולל"ע ברשב"ם צ"צ (ס' ב) דאיתא התם, עושה אדם כל צרכי סעודה ומשייר דבר מועט כו' כסא דהרסנא. וכתב הרשב"ם, כסא דהרסנא, קערה של מאכל דגיס מטוגנין בשמן בסולת ע"ש. ולכאורה נראה דהרשב"ם מפרש "כסא" דהרסנא, קערה כו', ול"צ. **אמנם** נראה בכוונת הרשב"ם שכתב קערה של מאכל כו', דס"ל כשיטת הרמב"ם (פ"ה

רחוק. ומכיון שדתן ואזכירם היו רשעים היו לריבים ללקט המן מחוץ לתחום.

ובפשוטו י"ל דהחילול שבת היה צמה שהוציאו הכלי ללקוט המן, וכמש"כ התוס' בעירובין (י"ז ב) דמאל יצא איש ממקומו ילפינן איסור הוצאה, דהכי משמע פשטיה דקרא שאל יצא בשבת עם כליו ללקט את המן כדרך שעושין צחול ע"ש. וכן מנאמי להחזקוני בפ' בשלח (י"ז, כז) שכתב יצאו מן העם ללקוט, וחיללו את השבת בהוצאת כליהם ע"ש.

אמנם כל זה יתכן למ"ד (לעיל פ"ז ב) דאחומין נמי איפקוד צמרה, אבל למ"ד אשבת איפקוד אחומין לא איפקוד, ובתוס' שם כתבו דאחומין לאו דוקא אלא גם הוצאה לא איפקוד צמרה, וקרא דאל יצא וגו' נאמר אחר מתן תורה, ומשום דשייכי למילי דמן כחצינהו התם ע"ש. לפי"ז יש להבין איזה חילול שבת היה צמה שיצאו ללקוט ולא מאלו. ועיין ביחזקאל (כ' יג) וימרו בני בית ישראל צמד צמר וגו' ואת שבתותי חללו מאד וגו', פירש"י והרד"ק שבשבת ראשונה חללו שיצא מן העם ללקוט מן, לפיכך אמר מאד ע"ש. **וצראה** דע"כ י"ל דלמ"ד דאחומין והוצאה לא איפקוד צמרה, צאמת לא היה חילול שבת בשבת ראשונה ואחיא כמ"ד בספרי פ' שלח (טו, לב) והוצא צרש"י עה"ת שם בפסוק ויהיו בני ישראל צמד צמר וימאלו איש מקושש עזים וגו', בגנותן של ישראל דבר הכחוש שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשניה צא זה וחללה. ומבואר דס"ל דשמרו שבת ראשונה ורק שבת שניה חיללו. וצראה"ס פ' שלח שם הקשה ממ"ש בגמ' כאן שגם שבת ראשונה לא שמרו, וכתב דמדרשות חלוקות הם ע"ש. ור"ב יהודה דאמר הכא אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה כו', ס"ל דגם אחומין והוצאה איפקוד צמר צמרה. וכן מצינו לר"ב יהודה לעיל (ל"ז ב) דס"ל דמקושש מעביר ארבע אמות צרה"ר הוה. הרי דצמעה דמקושש שהיה בשבת שניה צמר נטעו על רשויות בשבת.

אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה
כו' שנאמר ויהי ביום
השביעי יצאו מן העם לקוט כו'.
בפי' רבותינו בעלי התוס' עה"ת פ' שלח (טו, לב) [ובספר הדר זקנים שם נדפס דבור זה בפירוש

שכוונתו ג"כ כמו שציארנו בדברי המהרש"א. ויעיין עוד בספר שארית יעקב למהר"י אלגזי ז"ל (בדרשה לשבת הגדול דף ט' ע"א) שכתב וז"ל, בכל מקום מונה לשבת בלשון נקבה, כמ"ש אות היא לעולם, ושמרתם את השבת כי קדש היא, מחלליה וגו' אשר מטעם זה נלענ"ד שדרוז"ל בפסוק אשרי אנוש יעשה וגו' שומר שבת מחללו, אל תקרי מחללו אלא מחול לו, שהוקשה להם שכל מקום שבת קרויה בלשון נקבה, וכאן בכתוב עצמו קרויה בלשון נקבה צריש המקרא אשרי אנוש יעשה זאת, א"כ שומר שבת מחללה מיצעי ליה, ע"כ הם אמרו דלדרשא הוא דאחא ע"ש. והנה צעיקר פירושו כבר הבאנו מהמהרש"א והשל"ה שקדמוהו בזה. ומלכד זה יש להעיר צמה שהכריח ללא מצינו לשבת רק בלשון נקבה, ואישתמיטתיה דברי התוס' בכתובות הנ"ל.

וראיתי להגאון מהרש"א אלפאנדרי ז"ל במאמרו על שבת הגדול (נדפס בסוף הגש"פ מגיד דבריו ליעקב), שהאריך בזה אי שבת היו לשון נקבה או לשון זכר, והביא דברי המהרש"א כאן, וכתב עליו ואישתמיטתיה לפי שעה דברי התוס' דכתובות הנ"ל, דלפי דבריו מה הוכיחו התוס' מכאן דגם בלשון זכר, כיון דהכא שאני שהוא בהכרח מפני הדרשה ע"ש. והנה לפי"מ שציארנו לעיל, אדרבה המהרש"א בדבריו נחזקו לדברי התוס' בכתובות. ומה שהקשה דא"כ מה הוכיחו התוס' מפסוק זה שהוא בלשון זכר מאחר שמוכרח לכתוב כן מפני הדרשה. ל"ק דדרשת אל תקרי אינו אלא אסמכתא בעלמא כידוע. וע"ע בספר פרדס יוסף פ' ויקהל (ע' שנת).

אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה
כו' שנאמר ויהי ביום
השביעי יצאו מן העם לקוט כו'.
מושג זקנים עה"ת פ' שלח (טו, כז) בפסוק יצאו מן העם ללקוט ולא מאלו, כ' אמרו רבותינו אלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה אין כל צריה שולטת בהם, ותימה דמה חילול שבת היה, והרי לא מאלו מן כו', וי"ל שיצאו חוץ לתחום וזה חללוהו ע"ש. וכ"כ צפי' רבי חיים פלטיאל עה"ת שם. ודצריהם יובן עפ"מ"ש צימא (עה א), לדיקים ירד על פתח צתיהם, צינונים יצאו ולקטו, רשעים שטו ולקטו, פירש"י שטו משמע למקום

אין רואין דין גיהנם מי שמת בחולי מעיים כו' ע"ש. ולפי"ז אפשר דזהו כוונת ר' יוסי שאמר יהא חלקי ממתי בחולי מעיים.

יהא חלקי ממתי בדרך מצוה. כחז המהרש"א, לא שיך צוה דשלוחי מצוה אינן נזוקין, דהיינו ע"י עסק המצוה לא היו נזוקין, והכא מיירי בדרך מצוה, במת בעת שעסק במצוה ולא ע"י עסק מצוה ע"ש. ודבריו ז"ל, דהרי אמרינן בפסחים (ח' ב) שלוחי מצוה אינן נזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן, וכאן בהולך בדרך מצוה, עכ"פ לא גרע מחזירתן שאינו נזוק. ועיי' חולין (ו' ב) דם ניקוף מרצה כדס עולה כו' והוא דקאזיל לדבר מצוה. ובמהרש"א שם כתב, מקשים והא אמרינן שלוחי מצוה אינן נזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן כו' ע"ש. מבואר מדבריו להדיא דס"ל ג"כ דאף צוה"ג הוא בכלל שלוחי מצוה שאינן נזוקין, דאילו לפי דבריו כאן לק"מ קושימו שם.

יהא חלקי ממתי בדרך מצוה. נריך להבין הכוונה צוה, דבשלמא מה שאמר יהא חלקי ממתי בחולי מעיים, היינו דעוונותיהן מתמחקין ע"י היסורין כדפירש"י, וכן שאר יהא חלקי בגמ' כאן ר"ל ששכרם מרובה. אבל מאי עדיפותא דמת בדרך מצוה. ונראה דיוזן עפי"מ המבואר במעשה דריב"ל המוצא בכלבו (סימן קכ) ונדפס באור מדרשים (ע' ריב), וכתוב שם שיש שבעה בחים בגן עדן, וקחשיב שם כל בית ובית למי מיועד, והבית הששי יושבין בו מתים בדרך מצוה ע"ש. חזינן שיש צוה מעלה מיוחדת ומדור מיוחד בג"ע למתים בדרך מצוה.

ממתי בדרך מצוה. נספר לקט יושר ח"ב (ע' פה) הציא מרבו בעל תה"ד, במי שמת בדרך שעלה לא"י, דהוי בכלל מחי בדרך מצוה ע"ש.

יהא חלקי מגבאי צדקה ולא ממחלקי צדקה. פירש"י, ממחלקי לעניים צדקה, דאמרינן בב"ב (ח' ב) צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה כו'. הנה מפורש מהגמ' כאן

הרא"ש, בפסוק ויהיו בני ישראל במדבר וימלאו איש מקושש עצים וגו', כתבו וז"ל אמרו רז"ל אלו שמרו בני ישראל שבת שניה לא שלטה בהם אומה ולשון, וא"ת מנ"ל שהיא היתה שבת שנייה, וי"ל מדכתיב ויהיו וימלאו וכו' ע"ש. ונראה שהיה גירסתם כאן בגמ' שבת "שנייה", וקאי אפעשה דמקושש. ולפי"ז י"ל דבאמת בשבת ראשונה שמרו בני"א את השבת ולא חללוה, ועיין מה שכתבתי לעיל.

אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלים. עיין חוס' נדה (יג ב) ד"ה עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, והא דאמר אלמלי שמרו ישראל ב' שבתות מיד היו נגאלים, וי"ל דהרבה היו יולדות בכרס אחד ע"ש. וראיתי בישמח משה פ' תשא (דף קנ"א ע"א) שכתב, במ"ש אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות כו', ז"ל דבזה לא צעיקן שיכלו נשמות שבגוף ע"ש. ולא הזכיר מדברי התוס' הנ"ל.

הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף. עיין פירש"י, ומש"כ עליו במעדני יו"ט על הרא"ש ברכות פ"ה (סימן ה' אות ס'). ועיין במדרש תלפיות (ענף הלל גדול) כמה טעמים על מ"ש שהוא כמחרף ומגדף.

דמדומי חמה. פירש"י כשהיא אדומה שחרית אחרי הנחה מיד היא אדומה וערבית סמוך לשקיעתה. וכ"כ צפי' מהרש"ס בירושלמי ברכות (פ"ד ה"א) דמדומי חמה לשון אודם. ובפתח עינים להרחיד"א בברכות (כט ב), הציא מתוס' ישנים כ"י, בשעה שיוצא ונכנס הוא אדום כדס וזהו דמדומי ע"ש. ולפי"ז הוא מלשון אדום או דם. וכעת נדפס חי' הריטב"א עמ"ס שבת, וכתב שם שהוא מלשון וידום השמש (יהושע ו, יג), ומה שפירש רש"י ו"ל לשון אדמימות, אין זה נדקדוק לשון ע"ש.

יהא חלקי ממתי בחולי מעיים. עיין עירובין (מ"א ב) שלשה אין רואין פני גיהנם דקדוקי עניות וחולי מעיים כו'. ובפשטות הכוונה מי שיש לו חולי מעיים. וראיתי דבר חדש במעשה חורה הנדפס בכל בו (סימן קיח) שכתב, שלשה

דגבאי זדקה לא היו המחלקים, אלא גבאים לחוד ומחלקים לחוד. וכ"כ רש"י בסנהדרין (יז ב), דגבאי זדקה ומחלקי זדקה חשבינן להו לחמשה אנשים ע"ש.

אמנם זכ"ב (ח' ב) פירש"י בדין תמחוי נגבית בשלשה ומחלק בשלשה, לפי שגבוייה וחלוקה שוים בכל יום, לפיכך אין גבויי בשנים שלא ינטרכו לטרות ולבקש את השלישי לחלק ע"ש. נראה מזה דהגבאים הם בעצמם גם המחלקים, ול"ע. ועיין במלאכת שלמה פאה (פ"א מ"ו) במשנה קופה נגבית בשנים ומחלקת בשלשה, כתב דמשמע מדברי רש"י ספ"ק דסנהדרין דגובים אותה שנים ושלשה אחרים הם המחלקים אותה ע"ש.

וליישב הסמירה זכ"ר רש"י, אולי יש לחלק **אוצר החכמה** דתמחוי שאני, ודוקא גבי תמחוי הגבאים הם גם המחלקים, כיון שתיכף לגבוייה מחלקין אותה כדי שלא תתקלקל המאכל, ע"כ הגבאים הם היו מחלקין ג"כ. משא"כ בקופה של זדקה שמתחלק רק מע"ש לע"ש.

ודעת הרמב"ם (רפ"ט מהל' מתנות עניים), דהגבאים הם המחלקים. וכ"ה בשו"ע (רס"י רנו) ע"ש. והרמב"ם לשיטתו (בסופ"א מהל' סנהדרין) גבי מאה ועשרים אנשים צעיר, דחשיב גבאי זדקה שלשה, ורופא ואומן ולבנר חשיב כל חד לחוד, דלא כרש"י ע"ש. והנה פשטות הסוגיא זכ"ב (ח' ב) משמע כהרמב"ם דהגבאים הם המחלקים כמבואר למעין שם. וכן משמע עוד בכמה דוכחי, עיין במשנה דמאי (פ"ג מ"א) גבאי זדקה ז"ש אומרים נותנין את המעושר כו' גובין סתם ומחלקין סתם ע"ש. ועיין זוה"ק פ' ויגש (רח ע"א) ולדיק דא איהו איקרי גבאי זדקה למיתן ולמיתן לכלא דכתיב פזר נתן לאציונים, בגין כך גבאי זדקה נטלי אגרא לקביל כולהו דיהבי זדקה ע"ש. פי' גבאי זדקה שהם מפרנסים את העניים הם מקבלים שכר כנגד כל אלו שנתנו להם זדקה ע"ש. ומוכח מכל זה דהגבאים הם המחלקים. וכן מתבאר עוד ממש"כ בחי' הר"ן מגילה (ג' ב) ובמאירי שם (ב' ב) בשם השאלות בענין עשרה בטלנין שצבית הכנסת ע"ש. ויש להעיר עוד ממ"ש במד"ר קהלת (ו' כ') בפסוק כי אין לדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, אמר ר"י וכי יש אדם לדיק וחוטא, אלא

אלו גבאי זדקה ומחלקי זדקה לשראוי נותנין שלא כראוי ולמי שאינו ראוי נותנין כראוי ע"ש.

וראיתי ביד רמה סנהדרין שם, שהביא אית דמפרש דקופה של זדקה חשבינן דלריכה חמשה, וכחב ולא מסתבר, דלמה לי חמשה שנים לגבות ושלשה אחרים לחלק, אטו משום דגבי קמאי איפסילו להו לחלק ע"ש. וכ"כ בתדושי רבינו יונה סנהדרין שם. וע"ע במהרש"א שם. ופלא שלא ראיתי מי שהעיר מדברי הגמרא שצבת כאן, שמבואר כרש"י דגבאים לחוד ומחלקים לחוד.

וראיתי עוד בשו"ת זכרון יהודה מהדו"ת (סימן רסח), שהביא מפייהמ"ש להרמב"ם בסנהדרין שם, שמבואר דלא צריך שלשה מיוחדים לחלק, אלא אותם שנים הגובים מנטרף להם עוד אחד לחלק. וכתב עוד ועיין בפ"ט מהל' מתנות עניים ה"ה וכן בשו"ע יו"ד סימן רנו, לא מתבאר שם כלל אי השנים הגובים יכולים להיות מהשלשה המחלקים ול"ע לדינא ע"ש. ותמיהני שהרי מפורש ברמב"ם שם ה"א וכן בשו"ע יו"ד שם, **שהגבאי זדקה הם המחלקים.**

יהא חלקי במי שחושדין אותו ואין בו. עיין מהרש"א להלן (קכו ב) זכ"ה כך המקום, דלא אמר כן יהא חלקי כו', אלא צמי שלא היה מציא את עצמו לידי חשד, אבל צמי דמחוך מעשיו מציא עצמו לידי חשד, לא אמר ר"י יהא חלקי עמו דלא היה לו להציא עצמו לידי כך ע"ש. ועיין בצעל הטורים פ' לך (טו, ו).

אמר רב פפא לדידי חשדן ולא הוה בי. הנה בגמרא אינו מפורש על איזה מעשה כוון בזה שחשדוהו ולא הוה ביה. וכתב המהרש"ל, נראה דאפשר מכיון על האי עובדא דזכ"ב (י' א) דרב פפא הוה סליק לדרגא כו' דאמר ליה רב חייה בר רב מדפתי לרב פפא שמה עני צא לידך ולא פרנקתו ע"ש. ויש להעיר לפימ"ש"כ המהרש"א זכ"ב שם, דרמו לו אעובדא דמייתי התם, (ט' א) ההוא עניא דהוה מחזר על הפתחים ולא אזדקק ליה רב פפא ע"ש. ולפי"ז החשד היה אמת שעני צא לידו ולא פרנקו כמו שנראה מהגמ' שם, וכאן הרי אמר רב פפא לדידי חשדן ולא הוה בי.

וראיתי בהגהות הג"מ מתתיהו שטראשון ז"ל
 צ"ב (י' א) שם, שכתב מחילה עלה
 על דעתי לומר שאולי ע"ז כוון רב פפא צמ"ש
 לדידי חשדן ולא הוה צי, אך נזכרתי מ"ש לעיל (ט'
 א) דרב פפא לא אודיק לעני שחזר על הפתחים
 ע"ש. והנה לא ראה לא דברי המהרש"ל בשנת
 כאן, ולא דברי המהרש"א צ"ב שם במקומו.
 וצ"י צמ"ש להלן (קמ צ) שכתב לפרש דהכוונה
 היא למ"ש רב פפא שם האי מאן דאפשר
 למישתי שיכרא ושתי חמר עובר משום כל
 תשחית, ולאו מילתא היא כו', וכתב המהרש"א
 דרב פפא לטובת עצמו אמר כן שהיה עושה שכל
 ח"ש רב פפא לדין חשדן ולא הוה צי, כי יש שהיו
 חושדן אותו כפירוש המהרש"א ע"ש. וכ"כ לפרש
 בספר מנחת יהודה (עפ"ט"ן) עמ"ס שנת כאן
 ע"ש. וגם זה קצת דוחק, דמהלשון לדידי חשדן
 כו', מוכח שחשדו אותו באיזה מעשה. וכן מוכח
 להדיא ממ"ש צמו"ק (יח צ) על הך דרב פפא,
 דהוה קלא דפסיק ע"ש. משמע שהיה חשד על
 איזה מעשה ואח"כ נפסק הקול. וכ"כ צפי"ר ש
 בן היתום צמו"ק שם, שרב פפא מעשה צא לידו
 ע"ש.

ובהגהות הגר"ש קאנעלצוין ז"ל כתב, שרמו
 למ"ש בקידושין (עב א) דאמר רב
 פפא והאידינא איערבו זהו כותאי, ולא היא איתתא
 הוא דבעא מייניהו ולא יתבו ליה. וכתב רש"י יש
 אומרים רב פפא בעא מייניהו איתתא ולא יתבו
 ליה, לכך היה מוציא עליהם שמץ פסול, וקשה
 בעיני לומר כן ע"ש, ועל ענין זה אפשר שאמר
 לדידי חשדן כו' ע"ש. ובספר מנחת יהודה הנ"ל
 העיר על זה, מאחר דרש"י כתב על זה דקשה
 לומר כן על רב פפא, וגם החוס' שם דחו פירוש
 זה, דח"ו שיעלה בדעתו של אותו לדיק להוציא
 עליהם לעז שלא כדין. ולפי"ז נדחה פירוש זה
 לגמרי. וראיתי עוד בספר זכר יהוסף שהעיר על
 פירוש הגר"ש הנ"ל, ממ"ש צמו"ק שם דהוה
 קלא דפסיק, ולאו היה החשד דבעי איתתא ושעשה
 מחמת שנאה לא שייך קלא דפסיק, והיכן הוזכר
 שחשדוהו ורק הש"ס אמר ולא היא ע"ש.
ובספר זכר יהוסף שם כתב לפרש דרב פפא רמו
 להמעשה שהוצא צמ"י ורשנ"ס פסחים
 (ק"ב צ) שישב על מטה ארמית, והוציאה עליו קול
 שהרג את בנה, וזרח לו מן המדינה ע"ש. וכן

הביא לפרש כן בהעמק שאלה על השאלות
 (שאלתא מ' אות ז') בשם שמעתי ע"ש.
וראיתי עוד בתועפות ראש על יראים השלם
 (סימן רעד אות כט), שכתב לפרש
 מ"ש רב פפא לדידי חשדן כו', שכוונתו למ"ש
 להלן (קלט צ) דבי רב פפא שאפו שיכרא ממנא
 למנא, א"ל רב אחא לרבינא והאיכא ניליות כו'.
 והיינו שחשדוהו למחלל שנת צמה ששפו שכרא
 ממנא למנא, ובאמת לא הוה ציה כדמסיק שם
 דנילוות צי רב פפא לא חשיצי ע"ש. ולענ"ד ממה
 שאמר רב פפא "לדידי" חשדן כו', משמע שהחשד
 היה צו בעצמו, ובעובדא דלהלן שם לא נזכר רק
 דבי ר"פ. וגם לא נזכר שם שחשדוהו צוה.
 ובתועפות ראש שם צ"ן עוד לספר מנחם שלמה
 עמ"ס כריתות בסוה"ס בליקוטים (סימן צ'),
 שכתב לפרש מ"ש רב פפא לדידי חשדן ולא הוה
 צי, ואמ"א.

מימי לא קריתי לאשתי ואשתי ולא שורי
שורי אלא לאשתי ביתי ולא שורי
שדי. פירש"י אשתי ציתי שהיא עיקר של בית.
 במדרש רות רבה (פ"ב, ח) איתא, א"ר יוסי בן
 חלפתא מימי לא קריתי לאשתי ואשתי ולציתי ציתי
 אלא לאשתי ציתי ולציתי אשתי, ולא קריתי לשורי
 שורי ולשדי שדי כו' ע"ש.

וצ"י בליקוטים שצמו"ס מהרי"ל שכתב, מהר"י
 סגל כשהיה מדבר על אשתו עם אחרים
 היה אומר בל"א מיין הו"ז פרוי, כדאיתא פרק כל
 כתבי אר"י מימי לא קראתי לאשתי אשתי כו',
 וכשהיה קורא אותה אמר בל"א הערט איר ניט
 כדרך העולם שהזוגין אין מוזכרין שמותיהן
 כשקוראין זה את זה או זו את זה ע"ש. והביאו
 בכה"ג אהע"ז (סימן א'). ובספר שמירת הנפש
 (אות קא), ובהגהות הגר"פ עפשטיין ז"ל שם
 כתב שאין העולם מזהרין צוה ע"ש.

מימי לא נסתכלתי במיליה שלי. הרי"ף
 צע"י כתב וז"ל לפי שמצינו (מנחות מג צ)
 שדוד כשראה עצמו בבית המרחץ אמר אוי לי שאני
 ערום מהמלואה עד שנסתכל במילה שבצנור ואמר
 שש אנכי על אמרתך, אמר ר' יוסי מימי לא
 נסתכלתי במילה אפילו בהיותו במרחץ ע"כ.
 וראיתי ציפה ללצ חאהע"ז (סימן כג אות ח')

שהביא דבריו ונאגז ריהטא הביא כן בשם המהרש"א זחא"ג, וזה לא נמצא במהרש"א, כ"א הרי"ף כתב כן, ותמה ע"ז איך יכול לומר על דוד המלך חסיד גדול כמוהו שלא נוהר במה שהיה זהיר ר' יוסי ורבינו הקדוש. והש"ס נשמר מזה וכל נוסחאות הגמרא שלפנינו במנחות שם, לא גרסינן שנסתכל, אלא דייקי לומר לישנא מעליא שזכר במילה שצנשרו. ועיין ברש"י להלן (קל א) ד"ה שש אנכי, שהביא ההיא דמנחות וגריס שנסתכל, וכ' שם בגליון שז"ל שזכר ע"ש, ואפילו אם היה לפניו הגירסא בגמרא שנסתכל, מי גילה לו שהוא הסתכלות בעין ממש, אפשר שהוא הסתכלות בעין השכל ע"כ.

והנה אף שדבריו נאמנו מאד, מ"מ בעיקר הגירסא שנסתכל או שזכר, יש להעיר דהן אמנם בגמ' מנחות שם איתא שזכר, אמנם בשאר המקומות בחז"ל שהוצא ברייתא זו איתא שנסתכל, והוא בירושלמי (סוף ברכות) כיון שהביט במילה שלו התחיל לקלס להקב"ה כו'. ובספרי סו"פ ואחחן (ו', ט') נסתכל דוד במילה והתחיל עליה סודר שבת כו'. ובמדרש שו"ט (מזמור ו') וכשהוא מסתכל במילה כו' ע"ש. ויש לפרש הלשון נסתכל, שר"ל בעין השכל וכמש"כ היפה ללז. וזוה מיושב גם לשון רש"י להלן (קל א) שכתב נסתכל, וכן כתב עוד רש"י במגילה (טז ב) ד"ה אמרתך כו' כיון שנסתכל כו', וגם שם הגיה הגרי"פ שז"ל שזכר. ולפי האמור אין צורך להגיה, מאחר שנמצא לשון זה בכמה מקומות בחז"ל.

ובן יש להעיר במש"כ בספר קרבן העני (פ' לך), וז"ל כיון שזכר במילה כו', דקדק לומר שזכר ולא אמר שראה, לפי שמסתמא לא הביט במלתו כמו רבינו הקדוש ע"ש.

וראיתי עוד להשדי חמד ז"ל בספר מכתב לחזקיהו עמ"ס שבת כאן, שהעיר ג"כ על דברי הרי"ף, דלא מצינו כלל שאמר דוד שנסתכל במילה, אלא שזכר. והן אמת דרש"י לקמן (קל א) הביא ברייתא זו בסגנון זה כיון שנסתכל כו', כבר בא חכם הגאון מוהר"י ז"ל והגיה שז"ל שזכר, והדין עמו דלא נמצאת נוסחא זו כאמור ע"ש. ולא הזכיר דברי היפה ללז הנ"ל. וע"ע במש"כ בשדי חמד (מער' ה' כלל ג'). ולפי"מ שביארנו דבריו ז"ע, דבאמת נמצא נוסחא זו בחז"ל בכמה מקומות.

עוד הביא שם במכתב לחזקיהו מספר רוב דגן שכתב לפרש מ"ש בדהמע"ה שנסתכל אינו ראייה ממש, אלא ר"ל שנסתכל בדעתו וזכר דאית גביה מצות מילה. וכתה השד"ת, ודבריו דחוקים במאי דנראה מדבריו דלישנא דהסתכלות מורה על הכנת הדעת ומחשבת הלז. וצריך לעיין בדברי המפרשים במשנת חסידים הסתכל בג' דברים כו', וכעת אין הפנאי ע"ש. וגם זוה דבריו ז"ע, דבאמת כ"כ התויו"ט באבות שם (רפ"ג ורפ"ג) לפרש מ"ש הסתכל בשלשה דברים כו', דאין זה הסתכלות בראייה חושית, אלא בראיית השכל ע"ש. והריעב"ץ בלחם שמים שם כתב, הסתכלות אינה ראייה מוחשית גשמית, אלא הכנת הלז כך הוא ענינה בכ"מ ע"ש. וכן צריך לפרש במשנה רפ"ג דחגיגה (יא ב) כל המסתכל בארבעה דברים מה למעלה מה למטה כו', וע"כ הכוונה הסתכלות שכלית. ולפי"ז אין שום דוחק לפרש גם כאן שנסתכל במילה, ר"ל בעין השכל.

יודע אני בעצמי שאיני כהן **אומרים לי חבירי ע"ה לדוכן** **אני עו"ה**. עיין בתוס' ד"ה אילו. ובתורה חמימה פ' נשא (ו, כג) כתב, שמאל דבר חדש ונפלא בהקדמת ספר רבינו ירוחם, שהביא מאמר זה דר' יוסי ובמקום שכתוב לפנינו יודע אני בעצמי שאיני כהן, כתוב שם יודע אני בעצמי שאיני כדאי. ולפי"ז יהיה הכוונה אם יאמרו לי חבירי עלה לדוכן, לא לדוכן של כהנים נשיאות כפים אלא למקום ששם דורשין גדולי החכמים לפני הציבור, והוא מקום גבוה וזולט כעין אינטנא. ולפי"ז אין כל ענין נשיאות כפים במאמר זה של ר' יוסי ע"ש. וכ"כ עוד בספרו מקור ברוך ח"ג (דף תשכב) ע"ש.

אמר רב נחמן תיתי לי דקיימית שלש **פעודות בשבת כו'.** ראיתי להרחיד"א ז"ל צפתח עינים למנחות (דף קי), שהעתיק שם מספר הפרדס לרש"י כ"י, עשרה מילין דחסידותא דהוה נהיג צהון רב (ונדפס בתשו' הגאונים שערי תשובה סימן קעה, ובספר בפני עצמו עם ביאור הרב מראדזין), ואחת מהם איתא התם דהוה מקיים ג' פעודות בשבת, ונהג רב נחמן אחריו. וכתב הרחיד"א שם, לפי מאי

לחיתמר בכלל מעלות רב דהוה מקיים שלשה סעודות ונהג רב נחמן אחריו, מה טוב ומה נעים מאי דאמר רב נחמן צפרק כל כחבי תיתי לי דקיימית ג' סעודות בשבת, נותן הודאה על חלקו דאשר קבל על עצמו לנהוג כזה מנהג רב, קיים הדבר ע"ש.

וְלַעֲנֵד יֵשׁ לַפֶּרֶשׁ כֵּן עַפְ"י דרכו בכל הני חמש תיתי לי שמוצא בגמ' כאן, שאמרו רב נחמן ורב יהודה ורב הונא צריה דרב יהושע ורב ששת ורב נחמן, שהיו תלמידי רב, וקבלו על עצמם לנהוג באתד ממדותיו, ועל זה אמרו תיתי לי שקיימו מה שקבלו עליהם. ופלא בעיני על הרחיד"א ז"ל שכתב לפרש כן רק במאמר רב נחמן לבד. ונבאר אחת לאחת.

הרחיק

אמר רב נחמן תיתי לי דקיימית שלש סעודות בשבת. כבר הבאנו מש"כ בזה הרחיד"א בפתח עינים במנחות שם, שהכוונה בזה למ"ש דרב הוה מקיים ג' סעודות בשבת ונהג רב נחמן אחריו.

ועיין בתוס' בבורות (ב' ב') ד"ה שמא, שכתבו משם ר"ת דלא היו נוהגין בזמנם בשלש סעודות, מדקאמר כאן תיתי לי דקיימית ג' סעודות, משמע דכולן לא היו נוהגין ע"ש. וראיתי להרחיד"א בפתח עינים במס' שבת כאן, שהעיר דזה דבר קשה לומר בדבר שהוא חיוז מהדין לומר שלא היו נוהגים כולם, וכתב שם לפרש בעשרה אופנים כוונת רב נחמן במאמרו תיתי לי דקיימית ג' סעודות בשבת. ובדרך הרביעי שם כתב דרב נחמן נהגו על התמדת ותדירות המלאה אין נגרע, בשגם כשהיה חנוס מחמת חולי או טירדא, עכ"ז היה זריו וזכר בכל זמן ואופן לקיים מצותו כדת, הוא הדבר אשר דיבר תיתי לי דקיימית שלש סעודות בשבת בכל עת אל הקדש כי אין מחסור ע"ש. והנה לפי"מ שביארנו דהנהגת רב נחמן בזה הוא שהלך בעקבות רבו רב שנשתנה במדה זו, לפי"מ ז"ל גם כרב שהמדת חסידות שלו בזה הייתה על התמדת ותדירות המלאה, ולא על ענש קיום המלאה שהוא חיוז על כל אדם.

ואמרתי שזה מדויק היטב הלשון בנשוה"ג שערי תשובה הג"ל, שכתוב שם, שלישית דקיים שלש סעודות "כל ימיו" בשבת ונהג רב נחמן אחריו, [ונזהתק מספר הפרדס שהביא

הרחיד"א, שם חסר תיבות כל ימיו]. ולפי הג"ל יובן היטב מה שדקדקו בלשונם "כל ימיו", דהוה המדת חסידות של רב ונהג אחריו רב נחמן, שקיים המלאה כל ימיו ולא ביטלה מעולם אף במקום חולי ואונס.

אמר רב יהודה תיתי לי דקיימית עיון תפילה. נראה שמדה זו ירש רב יהודה מרב רבו. והוא עפי"מ שמאמתי בספר יוחסין (השלם, ע' קפ) דקחשיב בין עשרה מילי דחסידותא שנהג בהן רב, שהיה מכיוון בתפילה ע"ש. והביאו בסדר הדורות (ערך אבא אריכא). ואינו מבואר שם מי מתלמידיו נהג אחריו במדה זו, ולפי דרכינו יש לומר שרב יהודה נהג אחריו בזה, כמו שאמר כאן תיתי לי דקיימית עיון תפילה.

והנה אף שבתשוה"ג שם לא חשבו הך שהיה מכיון בתפילה, ובמקום זה איתא התם דלא הוה מסגי ארבע אמות בקומה זקופה, ונהג רב יהודה אחריו ע"ש. נראה דמדברי הגמ' כאן יש מקור נאמן לגירסת היוחסין. ועיין בביאור הרב מראדזין שם, שנתקשה בזה שחשבו למדת חסידות דלא הוה מסגי ארבע אמות בקומה זקופה, דהרי איסורא הוא לכל אדם, עיין שם מה שכתב בזה. ולפלא שלא נתעורר מגירסת היוחסין בזה. ובבבבין זהירותו של רב יהודה בעיון תפילה, יש להוסיף ממה שמביא הגר"ו"ו לייטער בהגהות וליונים שבתשוה"ג שערי תשובה, מספר יחסי תנאים ואמוראים כת"י (ערך רב יהודה), שכתב שמעתי כי הגאונים כתבו כשהיה רב יהודה מתפלל, היה מתפלל בדמעה ובכזי שרצפת לבנה מתמסמסת מחמת הדמעות ע"ש. ואפשר שהגאונים כתבו כן בביאור על מה שאמר רב יהודה כאן דקיימית עיון תפילה. ועיין ר"ה (לה) שרב יהודה התפלל רק מתלחין יומין לתלחין יומין, שהיה מחזר על תלמודו כל שלושים יום ע"ש.

וראיתי ביוחסין (השלם, ע' קמה) שכתב לפרש מ"ש רב יהודה דקיימית עיון תפילה, דכיון שלא היה מתפלל משלשים לשלשים יום, היה מסדר קודם התפלה ואז היה בכוונה טובה ע"ש. ועיין בבבבין כאן שכתב לפרש, דאף שרב יהודה היה חריף גדול, וכמש"כ המפרשים על שהיה

קוראו שמואל רבו בשם שינא, ואדם חריף לבו טרוד בד"ת ופלפול גם בעת תפילה, וקשה לו להתפלל תמיד בכוונה, והיינו רבותיה דרב יהודה ע"ש. ולפי הג"ל הרי לא התפלל רק משלושים לשלושים יום.

אמר רב הונא בריה דרב יהושע תיתי לי דלא סגינא ד' אמות בגילוי

הראש. בתשובה"ג שם איתא, שנית דלא הוה מסגי ארבע אמות בגילוי הראש, ונהיג רב הונא אחריו. ואף שס' כתבו רב הונא סתם, לפי דבריו כאן י"ל שנתכונו ג"כ לרב הונא בריה דרב יהושע. וראיתי בביאור הרב מראדזין ז"ל שם שכתב, דאי אפשר לומר דהיינו רב הונא בריה דרב יהושע, דהרי הוא היה אחרון מאד חבירו של רב פפא, ושם קחשיב רק תלמידי רב שנהגו אחריו בחסידותו, ודוחק לומר דלאו דוקא תלמידי רב קא חשיב אלא גם תלמידי תלמידיו כו' ע"ש. אמנם בספר יוחסין שם כתב, עשרה מילי דחסידותא נמלאו ברב שכל אחד מתלמידיו "ותלמיד" תלמידיו" היה לוקח מהם כו', הרי דקחשיב כאן גם מתלמידי תלמידיו, וכבר הערתי לעיל שהרב מראדזין לא ראה דברי היוחסין בזה. וע"ע בהגהות אוח יעקב שעל ספר יחי ראובן (ע' ק"ג). ולפי"ז י"ל שפיר שהכוונה התם לרב הונא בריה דרב יהושע, שירש מדה זאת מחסידותו של רב.

אמר רב ששת תיתי לי דקיימית מצות תפילין. ואמר רב נחמן

תיתי לי דקיימית מצות ציצית. בתשובה"ג שם איתא, תשיעית שהיה רגיל תדיר בתפילין ונהג רב ששת אחריו. והוה שאמר רב ששת כאן דקיימית מצות תפילין.

ובזה שאמר רב נחמן תיתי לי דקיימית מצות ציצית, נראה שירש ג"כ מדה זו מרב רבו. ואף שבתשובה"ג שם לא נזכר ממנו ציצית, מ"מ מצינו בספר יוחסין שם שכתב, עשירית שהיה רגיל ציצית ותפילין. הרי שרב היה נזהר גם צממות ציצית, ונהג אחריו רב נחמן בזה. ואף שעל רב נחמן כבר אמרו לעיל שנהג צמדות רב צממות שלש סעודות בשבת, ומשמע בתשובה"ג שם שכל תלמיד נהג רק צמדה אחת של רב, נראה דהוא לאו דוקא, שכן מצינו גבי רב ששת שנהג אחריו צממות

תפילין, וגם צמדה שלא היה מביט לצדדן או לפניו, נהגו רב יוסף ורב ששת אחריו ע"ש.

ועיין ברש"י כאן שפירש, דקיימית מצות תפילין, שלא הלך ד' אמות בלא תפילין וכן לענין

ציצית. וכתב המהרש"א דאל"כ מאי רבותא דקיים מצות תפילין וציצית שהם מפורשים בתורה ע"ש.

ולפי דרכינו הנה מלאנו מקור נאמן לפירוש רש"י, בתשובה"ג שכתבו שהיה רגיל "תדיר" בתפילין,

היינו שהיו תדירין אצלו ולא הסירן מעליו כלל. **והנהגה ברמב"ם (פ"ד מהל' תפילין הכ"ה) כתב,**

אמרו עליו על רב תלמידו של רבינו הקדוש, שכל ימיו לא ראוהו שהלך ארבע אמות

בלא תורה או בלא ציצית או בלא תפילין ע"ש. ועיין במגן גבורים (סימן לו) שכתבו, לא נודע לנו

איה מקום המאמר הלו, אמנם עדותו של הרמב"ם נאמנה מאד וכל יקר ראיה עינו וכן הוא בספר

היוחסין ע"ש. נראה שכוונתו למש"כ ביוחסין שם על רב שהיה רגיל ציצית ותפילין. וכפי מה

שביארנו דהיינו שלא הלך ד' אמות בלא ציצית ותפילין, וכמו שפירש"י כאן על רב ששת ורב

נחמן. וע"ע בהגהות בני בנימין על הרמב"ם (פ"ג מהל' דעות ה"ד, ובפ"ד מהל' תפילין שם).

וראיתי להרב מראדזין ז"ל שם (דף ע"א ע"א) שהביא דברי הרמב"ם הג"ל, וכתב ואולי גירסא

אחרת היה לו כאן ע"ש. ונראה כוונתו, משום דהרמב"ם הזכיר גם ציצית, ובתשובה"ג שם לא

אמרו רק תפילין. וכבר כתבנו לעיל שהוא לא ראה דברי היוחסין בזה, ושם נזכר גם ציצית. עוד

יש להעיר על מה שנדפס שם תשיעית שהיה רגיל בתפילין כו', והשמיט חיצת "תדיר" שכתוב

בתשובה"ג.

ודרך אגב ראיתי במגן גבורים שם שכתבו ע"ד הרמב"ם בזה' תפילין שם, שאמרו עליו

על רב כו', שזה אחד מהמקומות מעט המספר אשר הרמב"ם הביא שם תנא או אמורא בחיבורו

כנודע למי שרגיל בספריו ע"ש. ועיין בספר מולדת אדם שהביא מהג"ר זלמן מוילנא ז"ל,

שצנזור הרמב"ם לא נזכרו שמות התנאים והאמוראים בשום מקום, וזאת שם תנא אחד בזה' תפילין (פ"ג הי"א) הלל הזקן היה אומר כו', ושם

אמורא אחד בזה' טוען ונטען (פ"ח הי"י) רבא הוציא זוג כו' ע"ש. ופלא שלא הזכיר גם מדברי

הרמב"ם בזה' תפילין הג"ל שזכר רב תלמידו של

רבינו הקדוש, וכן נזכר עוד רב צהל' דעות (פ"ב ה"ד) ע"ש. וכמדומה שכבר העירו בזה.

תיתי ל'. להלן (ק"ט א) פירש"י תיתי לי יסולם שכרי. ובזכורות (ל' א) פירש"י תיתי לי שכר טוב. וראיתי בסדר תנאים ואמוראים לרבותינו הגאונים ז"ל (אות עג), וז"ל כל היכא דאיכא תיתי לי לשון קללה הוא ע"ש. והדבר נ"ב, דהא"נ דמנינו תיתי לי לשון קללה, להלן (קלה א) תיתי לי דעברי אדרב, וצנינה (לו ב) תיתי לי דעברי אדמר, וצ"ז (כט א) תיתי לי דעברי אדר"מ. אמנם לעומת זה מנינו בהרבה מקומות צ"ס הלשון תיתי לי שר"ל יסולם לי שכר טוב, ואיך כתבו בפשיטות ד"כל" היכא דאיכא תיתי לי לשון קללה הוא, וצ"ע.

תיתי ל' דקיימית מצות תפילין כו' תיתי ל' דקיימית מצות ציצית. פירש"י דקיימית מצות תפילין, שלא הלך ד' אמות בלא תפילין, וכן לענין ציצית. ובן מנינו עוד לענין תפילין, במגילה (כח א) על ר' זירא, שלא הלך ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין. ובתענית (כ' ב) על רב אדא בר אבהו. ובסוכה (כח א) על ר' יוחנן בן זכאי, שלא הלך ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין, וכן היה ר' אליעזר תלמידו נוהג אחריו. וכן איחא בסקוף מסכת תפילין על ר' אליעזר שלא היה מהלך ארבע אמות בלא תפילין. וציומא (פו א) היכי דמי חילול השם אמר ר' יוחנן כגון אנא דמסגינא ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין. והרמב"ם (פ"ד מהל' תפילין הכ"ה) כתב, אמרו עליו על רב תלמידו של רבינו הקדוש, שכל ימיו לא ראוהו שהלך ארבע אמות בלא תורה או בלא ציצית או בלא תפילין ע"ש.

ובאמת טעמא צעי בהשיעור של ד' אמות בזה. וראיתי להמהרש"א כאן שכתב, וטעם שיעור ד' אמות בתפילין וציצית, מטעם שלא ילך ד' אמות בגילוי ראש כמפורש פ"ק דקידושין. ושם בקידושין (לא א) כתב המהרש"א, במ"ש ריב"ל אסור לאדם שיהלך ד' אמות בקומה זקופה, דשיעורו של אדם בכל מקום ארבע אמות, וזה שהולך אותן ד' אמות בקומה זקופה דומה לו כאילו הם שלו ממש ואין מקום לשכינה שם ע"ש. ונראה דכוונת המהרש"א לפרש דהיינו טעמא גם

בהולך ד' אמות בלא תפילין וציצית, דנראה כפורק מעצמו עול מלכות שמים.

והנה במ"ש בסמוך תיתי לי בלא קגינא ד' אמות בגילוי הראש, האריכו האחרונים אי ד' אמות דוקא, עיין בצ"ח ומג"א או"ח (סימן ב') ובאחרונים שם. וראיתי בצכור שור למס' שבת כאן, שכתב דארבע אמות לאו דוקא ואף בפחות מכך אסור. וכתב דכן משמע בגמ' סוכה (כח א) דקאמר לא הלך ד' אמות בלא תורה, ואח"כ קאמר לא מצאו אדם יושב ודומם. וכן בתענית (כ' ב) ובמגילה (כח א) אהא דלא הלכתי ד' אמות בלא תורה, פירש"י שהיתה שגורה תמיד גירסתו בפיו, וזה אינו תלוי בד' אמות, אלא דלאו דוקא ע"ש. ולפי"ז נראה דגם מה שהוזכר שם ד' אמות גבי תפילין הוא לאו דוקא. וכן מש"כ רש"י כאן, דקיימית מצות תפילין שלא הלך ד' אמות בלא תפילין וציצית, לאו דוקא הילוך ד' אמות, וה"ה שלא ישב צניחו בלא ציצית ותפילין. וכמש"כ הרמב"ם (פ"ה מ"סוה"ת הי"א) שאדם גדול בחורה לא יראה תמיד אלא עוסק בחורה עטוף בציצית ומוכתר בתפילין ע"ש.

ועיין בשפת אמת שהקשה על מה שפירש"י שלא הלך ד' אמות בלא ציצית, דלא מנינו שיהיה חייב לילך בטלית מצויין. וכתב דאפ"ל שלא הלך מעולם בטלית של ד' כנפות בלא ציצית כגון שנפסק לו חוט וכעונדא דבסמוך ע"ש. והנה לפי"מ שכתבנו לעיל, מקור דברי רש"י הוא בתשובה"ג, שאמרו על רב שהיה רגיל תדיר בציצית ותפילין. וכ"כ ברמב"ם הנ"ל על רב שלא הלך ד' אמות בלא ציצית ובלא תפילין. וכן נהגו אחריו רב ששת ורב נחמן.

וע"ע בשו"ע או"ח (סימן כד ס"א), דאף שאין אדם חייב בציצית אם אינו לובש טלית בזה ד' כנפות, מ"מ טוב ונכון להיות כל אדם זהיר ללבוש טלית קטן כל היום ע"ש. ובמג"א או"ח (סימן ח' סק"א) כתב, יתעטף בציצית מיד אחר גט"י. וכתב המהרש"א, הטעם כדי שיתעטף במצוה מיד. ובפמ"ג (א"א סק"א) כתב, כדי שלא ילך ד' אמות בלא ציצית ע"ש. ומבואר דאיכא קפידא שלא להיות בלא ציצית. וכיון שכן ע"כ דמה שאמר רב נחמן דקיימית מצות ציצית, ור"ל שקיים המצוה כתיקונו ובהידורו, היינו שהיה נזהר לילך תמיד בצגד של ד' כנפות וציצית.

וראיתי בשפת אמת שם במש"כ דלא מצינו
 שיהיה חייב לילך בטלית מצויין. הוסיף
 המגיה וז"ל והא דאמרינן בצרכות (מו ז) איזהו
 ע"ה כו' שאין לו ליצית בצגדו, וצפסחים (ק"ג ז)
 דמי שאין לו ליצית בצגדו דהוי כמנודה לשמים,
 מפרש הב"י באו"ח (סימן כד) דדוקא כשהולך
 בארבע כנפות בלא ליצית ע"ש. ויש להעיר דמדברי
 התוס' בצפסחים שם, מתבאר דאפילו אם אין לו
 צגד, יש לחזר ולהביא עצמו לידי חיוב, ואם אינו
 עושה כן הוי כמנודה לשמים. וראיתי להשל"ה
 (ריש מס' חולין, ענין הליצית), שהקשה על הב"י
 מדברי התוס' שם ע"ש. וע"ע בשו"ת ארץ נבי
 (סימן א' דף ג' ע"א).

א"ל ר"י לרב יוסף בריה דרבה כו'
איפסיק ליה חוטא ולא נחית
ואתא כמה דלא רמיה. דק"ס הגירסא
 רב יוסף בריה דרבה. וכ"כ בסדר הדורות שז"ל
 בריה דרבה. ולפי"ז הך עובדא היה ברבא. ועיין
 בגליוני הש"ס להגרי"ע ז"ל שכתב, קצ"ע דמה
 חילוק לענין ליצית בין אם הולך בלא ליצית או
 עומד במקום אחד, ועיין חידוש כזה בשו"ת
 הרא"ש (כלל ז' אות ט') מש"ס וז' זאינו רגיל
 לילך ד' אמות בלא ליצית כו' ע"ש.

והנה בלא"ה ז"צ בהך עובדא דרבא דאיפסיק
 ליה חוטא כו', ומשמע שנפסק רק חוט
 אחד מהשמונה חוטים, וזוהי אין הליצית נפסקין
 בכך כמבואר בשו"ע (סימן יז). ול"ל דאעפ"כ
 החמיר רבא על עצמו לגדול זהירותו במצות ליצית,
 אעפ"י שמן הדין אינו פסול. ולפי"ז י"ל גם מה
 שלא נחית מהדרגא הוא מחמת שהחמיר על עצמו.
 אבל מעיקר הדין אין קפידא יותר בהליכת ד'
 אמות בלא ליצית, מהעומד במקום אחד. וראיתי
 בשפת אמת שכתב ג"כ דעובדא דרבא מיירי
 שנפסק לו חוט אחד באופן שעדיין כשר הוא, אלא
 משום מצוה מן המוצחר חשש ולא נחית מדרגא כל
 כמה דלא רמי ח' חוטין ע"ש.

וראיתי באשל אברהם להגה"ק מצוטטאטש ז"ל
 (סימן יז ס"א), שדן באם נחקר חוט
 אחד מהשמונה חוטים שאינו נפסל בזה, אם יש
 הידור מצוה לתקנו, דלכאורה הוא חומרא בחנם
 וגורמת קולא כיון שיש ג"כ לד קפידא מלהוריד
 ליצית מהצגד שהם תשמישי מצוה. והביא שם בשם

הרה"ק מוהר"ר מנחם מענדל מרימנוב זצ"ל,
 דממדת חסידות יש לדקדק לעשות אחרים גם אם
 נחקר רק חוט אחד מהשמונה חוטים ע"ש. [ועיין
 שו"ת הרא"ש כלל ז' סימן ט', שכתב דהעולם
 רגילין לתקן הליצית אף קודם שיגיעו לידי פסול
 ע"ש]. ולפי מה שביארנו יש סמך גדול לזה,
 מעובדא דרבא בגמ' כאן, שהקפיד לתקן הליצית
 אף שנפסק רק חוט אחד. איברא דיש לדחות דכאן
 מיירי בנפסק החוט מעיקרו סמוך לנקב, וזוהי
 נפסל הליצית וכמש"כ בטו"ז (סימן ח' סק"ח),
 ועיין שו"ת לב חיים ח"א (סימן פח). אמנם מצינו
 לרבא עצמו במנחות (לט א) דס"ל דאף אם נפסק
 מעיקרו אינו פסול ע"ש. ובהך עובדא דמנחות (לו
 ז) ברבינא ומר בר רב אשי, דאיפסק ליה קרנא
 דחוטיה ולא אמר ליה ולא מידי כו' ע"ש. נראה
 דמיירי שנפסק הליצית עם הקרן, וממילא לא הוי
 בגד בת ד' כנפות, לכן לא אמר ליה ולא מידי.

ואמר אביי תיתי ל'י דכי חזינא צורבא
מרבנן דשליים מפכתיה כו'.

בעיון יעקב כאן הביא מהמהרש"ל זיש"ס ז"ק
 שפירש, דאחי לאשמועינן דאע"ג דאביי היה
 מכפין נפשיה והיה מקמץ, מ"מ בדבר זה היה
 וותרן ע"ש. וכוונתו למ"ש לעיל (לג א) ידענא ביה
 בנחמני דמכפין נפשיה. והנה מש"כ שהיה מקמץ,
 ז"ל. ועיינתי זיש"ס וראיתי שכתב שם בזה"ל, אף
 שאביי היה אחד מן החולים ומצמצם ביותר
 כדאיתא בפ' במה מדליקין ע"ש. וגם זה ז"ל, מאי
 נפ"מ אם היה חולה. ויותר הי"ל לומר אף שאביי
 היה עני, עיין תוס' חולין (קלג א) ד"ה משקל,
 דאביי לא היה עשיר. וברש"ש שם כתב דכן מוכח
 במגילה (ו' ז) שאביי אמר על עצמו כפין עניא כו'
 ע"ש. ובתוס' הרא"ש כתובות (סה א) כתב לפרש
 מ"ש רבא ידענא ביה בנחמני דלא הוה שתי
 חמרא, משום שהיה עני ע"ש. ועיין מש"כ בזה
 בספרי עמ"ס צרכות (מצ ז) ע"ש. שו"ר
 להרחיד"א נפתח עינים כאן שהרגיש קלמ בזה
 ע"ש. וע"ע בעיון יעקב יצמות (קב א) ד"ה אביי
 דעסיק בתורה ובגמ"ח.

צורבא מרבנן דשליים מפכתיה
עבידנא יומא טבא לרבנן.

במג"א (סימן תקנא סקל"ה) הביא מהמהרש"ל

דף קט ע"א

תיתי לי דכי אתא צורבא מרבנן כו'.
פירש"י תיתי לי ישולם שכרי. עיין בהגהות
הג"מ שאל קאנעלצויגן ו"ל מש"כ בזה. ועיין מה
שכתבתי בצרכות (כח א) בד"ה אמר כי חלפי רבנן
כו'.

תלת פאוי טחיי. פירש"י ריקין טחין פניהם
בשומן אליה או בשמן. ועיין בחולין (קיא
א) ששם פירש"י תלת פאוי טחאי, שלש סאין פת
נקיה פניה טוחין בשמן ודבש ע"ש. הנה שינה
בפירושו צ' דברים, כאן כתב ריקין, ושם כתב
פת נקיה, וכאן כתב בשומן אליה ושם כתב רק
בשמן ולא באליה.

בפמ"ג או"ח (סוס"י רמז צמשצ"ו) כתב, לענין
מה שנוהגין קלת ליתן שומן בלחם שבת,
צו"ד (סימן לו) מבואר דמותר דמשונה וניכר
ע"ש. ועיין בלקוטי מהר"ח (סדר התנהגות
ע"ש), שהביא סמך להמנהג ליתן שומן בלחם
שבת, מדברי הגמ' כאן דמבואר שהיו אופין לכבוד
שבת בשומן ע"ש.

והנה צו"ע יו"ד שם (סימן לו ס"א) איתא, אין
לשין עיסה בחלב או בשומן כו', ואם היה
דבר מועט כדי אכילה צבת אחת, או ששינה לורת
הפת ששהא ניכרת מותר. וכתב הרמ"א ולכן
נוהגין ללוש פת בשומן לכבוד שבת, כי כל זה
מחשב כדבר מועט, גם כי לורתן משונה משאר
פת ע"ש. והנה ההיתר של דבר מועט הוא לפי
פירש"י בפסחים (לו א) דכעין תורא שרי,
ופירש"י מעט כעין של שור מותר דאכיל ליה מיד
צבת אחת ולא משהי ליה. וההיתר בשינה לורת
הפת, הוא לפי הרמב"ם והרשב"א דכעין תורא
היינו ששינה לורת הפת ששהא ניכרת. ולפי"ז יש
לעין בגמ' כאן שהיה שלש סאין טחיי ופירש"י
טחין פניהם בשומן אליה, איך היה מותר לפירש"י
דאין היתר רק בדבר מועט, דלא מסתבר ששלש
סאין פת יהיה נחשב כדבר מועט. ובשלמא לדעת
הרמב"ם והרשב"א י"ל דהני שלש סאין נעשו
בשני צורה להיכר, משא"כ לשיטת רש"י צ"ע.
ועיין מש"כ בספר למנחם לדוד במס' שבת כאן.
וראיתי להגר"פ ז"ל בהפלאה שצערין (ע' טח
א) שעמד בזה, וכתב דל"ל דגם רש"י

שהמשלים מסכתא צריך לעשות יו"ט לחציריו
[כז"ל, ולא כמש"כ לפנינו לחציריו]. עוד כתב שם
לפרש באופן אחר, המשלים מסכתא אף שלא
למדה בעיין רק בגירסא בעלמא צריך לעשות
יו"ט, וכל שכן שמשלים לימודה שלמד אותה
בעיין. או שר"ל המשלים מסכתא, שכותב לו
מסכתא, ומכ"ש שמשלים לימודה שצריך לעשות
יו"ט ע"ש. וכל זה אינו במשמע בלשון הפסיקתא
כמו שיראה הרוואה. ולענ"ד צרור שיש כאן ט"ס
קל, וכנ"ל כל המשלים מסכתא צריך לעשות יו"ט
לחציריו בשהיה שמשלים לימודה, [והיה כתוב צ',
ומזה נעשה בטעות "כל שכן"], והדברים מבוארים
וברורים.

תוס' ד"ה רובם כו', יש במדרש למרק אכילה
מן המעיים כו'. ונרשם על הגליון צ"ר
פרשה פ"ב. ושם לא נמצא כלום. ונראה דנ"ל
פרשה סב, צ', ושם איתא חסידים הראשונים היו
מחייסין בחולי מעיים כו' שהחולי ממרק ע"ש.
אמנם אינו מבואר שם להדיא למרק אכילה מן
המעיים, ואפשר לפרש שם כפרש"י למרק
עוונותיהם, וכמו שפירש במת"כ שם. ובמשנת
דר"א שם כתב, שהחולי ממרק פי' חולי מעיים
ממרק ומנקה הצני מעיים, ולפי' המת"כ קשה
למה דוקא חולי מעיים כל היסורין ממרקין עוונות
ע"ש. ולא הזכיר מדברי רש"י ותוס' כאן. עכ"פ
נראה דמכת הכרת זה פירשו התוס' דהיינו למרק
אכילה מן המעיים. וע"ע בחדושי הרד"ל שם
(אות ד') מש"כ בזה.

תוס' ד"ה אי"ל היו אומרים כו' לא ידע
ר"י מה איסור יש בזה העולה לדוכן כו'.
במגן גבורים או"ח (סימן קכ סק"ב) כתבו לצאר
דברי התוס', דזר הנושא כפיו אינו עובר בעשה
אח"כ הוא מתכוון למנוה, אבל אי לא מתכוון כלל
לכוונת המנוה אין כאן איסור עשה כלל, וכיון דר'
יוסי לא היה מתכוון לשם מנוה אלא שלא לעבור על
דברי חציריו, לא ידע ר"י מה איסור יש בזה אם
לא משום צרכה לצטלה ע"ש. ובמשנה ברורה שם
(סק"ג) כתב ע"ד המגן גבורים, דזה דוקא למאי
דקיי"ל מצוות צריכות כוונה ע"ש. ויש להוסיף
דאכן כן מצינו לר' יוסי בפסחים (קיד ב) דס"ל
מצוות צריכות כוונה ע"ש.